

Annerledeslandet

Willy Rasmussen

Norges Handelshøyskole

Summary

“The Different country”

Learning a foreign language implies far more than the acquisition of grammatical structures and a new vocabulary. Above all it means to master a whole range of language skills in a cultural context. Understanding ‘the other culture’ will therefore be essential in the process of a intercultural communication.

The concept of ‘culture’ should be based on a relativistic attitude involving the description of “the complete way of life of a people” – its inherited ideas and values. An ethnocentric attitude, however, involves the evaluation of ‘the others’ according to one’s own values and leads to intolerance, lack of respect for ‘the others’, ultimately leading to xenophobia and racism.

‘To be different’ may have positive or negative connotations according to one’s own conception of values. To most Norwegians ‘the different country’ evokes the political metaphor expressing our country as being different or peculiar compared to other countries, a notion which arose during the political debates in connection with the referendum on Norway’s membership in the European Union in 1994.

In this article I want to show that the idea of ‘the different country’ may very well be applied to a country far beyond the European context, namely Cuba, which for many reasons has been considered ‘different’ in a Latin-American context.

Historical evaluations and analysis of non-European countries and peoples have traditionally been presented in a eurocentric perspective, which has led to many misinterpretations. In this article I want to analyze certain characteristics that have made Cuba ‘different’ in a Latin-American context, avoiding the eurocentric perspective which has led many analysts to jump to wrong conclusions when evaluating the country.

Cuba’s ‘being different’ has often been explained as a result of the Cuban Revolution. When the Socialist regimes in Eastern Europe collapsed around 1990, Cuba was obliged to adopt a series of drastical economical measures, many of which destroyed some of the revolutionary aims and principles causing bewilderment and confusion among the Cuban population.

The Cuban ‘special period’ coincides temporarily with the introduction of a new phenomenon on the international arena, viz. the ‘globalization process’ with both cultural and economical implications. Some of its negative consequences have been a cultural homogenization and an economical uniformization which tends to dismantle the Welfare State.

The globalization process has affected and affects the whole world to one degree or another. Therefore I will conclude this article trying to answer the question whether Cuba has become ‘less different’ due to the new circumstances. And what about our own ‘different country’?

Fidel Castro maintains he goes left when others go right, whereas certain people in our country apparently move inwards seeing no need to look nor left nor right because there is no need to communicate with the outside world.

1 Språk, kultur, kommunikasjon

Tilegnelse av et fremmedspråk dreier seg ikke bare om å lære seg grammatiske strukturer og et nytt vokabular. Det dreier seg i høy grad om å mestre en språkbruk som er kulturelt betinget.

Få ord har så mange betydninger og bruksmåter som ordet 'kultur', men vi kan hovedsaklig skille mellom to begreper, nemlig det verdiorienterte og det beskrivende kulturbegrep¹. Det verdiorienterte kulturbegrep forutsetter at det eksisterer en skala av verdier, og alt måles etter en allerede fastlagt målestokk. Dette kulturbegrepet bygger på en etnosentrisk holdning: Vi ser våre og andres omgivelser ut fra vår egen verdiskala. Det beskrivende kulturbegrep er løsrevet fra en verdiskala, hvor ordet 'kultur' er et svært vidt begrep og brukes om en menneskegruppes livsform – idéer, verdier, regler, normer som er lært og som overføres fra en generasjon til en annen. Dette kulturbegrepet bygger på en kulturell relativ holdning: Vi stiller oss utenfor vår egen kultur og verdiorientering og forsøker å forstå en fremmed kultur ut fra dens egen verdiorientering.

Språklig kommunikasjon begrenses ikke til en ren verbal utveksling av budskap mellom sender og mottaker, men er også avhengig av ikke-språklige aspekter, som den kulturelle kontekst. I en interkulturell kommunikasjon er verken en ren etnosentrisk eller en ren kulturell relativistisk holdning ønskelig. En ekstrem etnosentriker blir ute av stand til å kommunisere med resten av verden. Han ser bare forvrengte speilbilder av seg selv. En ekstrem kulturell relativist er ute av stand til å ta moralsk stilling til noe som helst, siden han vil akseptere enhver handling forutsatt at denne er meningsfylt for den som utfører den.

I fremmedspråkundervisningen bør kulturkunnskapskomponenten formidles i et forsøk på å tilnærme seg en fremmed kultur gjennom en innlevelse i dens verdier på dennes egne premisser. Dette forhindrer ikke at man bør unnlate å påpeke kulturforskjeller forutsatt at formålet er å sette seg inn i og forstå den fremmede kulturen. Når man skal forklare kulturforskjeller, tyr man ofte til

¹ Eriksen, Thomas Hylland og Sorheim, Torunn Arntsen (2000) *Kulturforskjeller i praksis*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk. 32, 36-37, 121-123.

stereotype begreper som 'typiske trekk', 'særpreg' eller 'det unike' ved en spesiell kultur. Begrepet 'annerledeshet', det å være forskjellig fra det vante og kjente, brukes vanligvis med positive fortegn for å fremkalle ens nysgjerrighet og interesse for det ukjente og kanskje eksotiske. I andre tilfeller brukes uttrykket ironisk for å understreke et lands sære trekk istedenfor dets særtrekk.

2 Annerledeslandet Norge, eurosentrisme og globalisering

Det er en tid av nød og vi er en del av verden.
Men fra et anderledes land
som ingen herremenn riktig har fått has på.
Så vi bukker ikke så dypt som naboene,
det er for bratt her.
(Rolf Jacobsen (1985) "Anderledeslandet")

Det var under den norske EU-debatten før folkeavstemningen i 1994 at man tok i bruk dikteren Rolf Jacobsens uttrykk 'annerledeslandet' for å betegne dette 'spesielle landet' Norge. EU-motstanderne så det som en visjon av et land som sa nei til den globale markedsliberalismen og som prioriterte et varmere omsorgssamfunn. EU-tilhengerne betraktet det som en sneversynt, egoistisk idé om det norske trollet som var seg selv nok eller nissen som trakk lua ned over øynene for å skjermes seg mot utenverden. For EU-motstanderne kom 'annerledeslandet' til å bli en hedersbetegnelse for et Norge som beholder sine positive nasjonale og kulturelle særtrekk, et land som fremstår som annerledes og alternativt i en generell internasjonaliseringsprosess. For EU-tilhengerne derimot ble 'annerledeslandet' nærmest et skjellsord, ensbetydende med "pottitlandet" og "egolandet", et eksempel på norsk selvgodhet og "steinrøysementalitet". Begrepet ble synonymt med 'utenforlandet', et land som velger å stå utenfor EU og er helt 'utafor' på grunn av dets sære trekk.

Uansett standpunkt i EU-debattene kom 'annerledeslandet Norge' til å bli en politisk metafor for nordmenns mentalitet og væremåte. Deres særtrekk eller sære trekk ble betraktet som en del av den norske folkesjela på godt og vondt: f.eks. ønsket om nasjonal sjølråderett, folkestyre og ressursvern, understrekelsen av likhet og likeverd (hvor Janteloven blir baksiden av samme medalje) og dyrkingen av norsk natur og nordmenns guder: Fjellet, Vidda og Havet.

Som vi vet, er ikke Norge, men heller ikke Europa, verdens navle. Historiske fremstillinger av utenomeuropeiske land og kulturer og vestlige nyhetsmedias

formidling av forhold i den såkalte tredje verden² har i årevis vært preget av en påtagelig eurosentrisme og til tider en vestlig arroganse. Verdenshistorien er blitt fremstilt med den "vestlige sivilisasjon" som utgangspunkt, sentrum og mål. Europa har tradisjonelt sett betraktet seg selv som verdens midtpunkt, og europeisk kultur og idéhistorie har vært betraktet som normgivende i verdenssammenheng. Eurosentrismen har i høy grad preget vestlige (europeiske og nordamerikanske) framstillinger av forhold i de såkalte utviklingslandene, den tredje verden eller "land i sør". Dette har ofte ført til en manipulering av fakta og en fordreining av virkeligheten som skal innpasses i et eurosentrisk eller vestlig verdensbilde.

Fra begynnelsen av 1990-åra ble det innført et nytt begrep i samfunnsdebatten, 'globalisering', hvis ideologi er nyliberalismen eller markedsliberalismen. Denne internasjonale prosessen gjenspeiler ofte en blanding av myter og virkelighet.

Den kulturelle globalisering hevdes å skulle synliggjøre klodens kulturelle mangfold. Den er en prosess som ville fremme interesse, respekt og toleranse for 'annerledesheten' dersom den utviklet seg i gjensidighet. I realiteten foregår den hovedsaklig på én kulturs premisser, den vestlige, og derfor leder den ikke til større mangfold, men til en homogenisering av vestlige verdier. I mange utviklingsland blir derfor begrepet 'globalisering' ensbetydende med vestliggjøring og amerikanisering, ofte omtalt som 'coca-kolonisering'.

Den økonomiske globaliseringen er en prosess i retning av økende avhengighet mellom alle lands økonomier. Dette har ført til dannelsen av handelsblokker, en styrking av en frihandel styrt av en konkurranselogikk og en nedtrapping av offentlige tjenester og velferdsstatens funksjoner. Denne utviklingen har i en årrekke vært politisk styrt av mektige internasjonale institusjoner som Verdensbanken, Det internasjonale pengefondet (IMF), OECD og Verdens handelsorganisasjon (WTO). Konsekvensene av denne prosessen har vært at de økonomiske ulikhetene har økt innenfor de enkelte samfunn. Markedsliberalismen har ført til at et nytt menneske er oppstått, *homo oeconomicus*, hvis verdi måles i dets kjøpekraft og kredittverdi. Enkelte globaliseringsmotstandere hevder at samfunnsborgerens frihet ved stemmeurnen byttes ut med den kjøpekraftige konsumentens frihet i supermarkedet, og at politikerne fratras makt og styring, som legges i hendene til markedskreftene, teknokratene og økonomieksperterne.

² Begrepene "den tredje verden", "utviklingsland" og "land i sør" er i seg selv eurosentriske, verdiladede begrep som kan oppfattes som misvisende. På tross av dette bruker jeg disse benevnelsene her i mangel av andre adekvate begrep.

Globaliseringen er en prosess som berører hele verdenssamfunnet, spesielt på grunn av den rivende utviklingen innen informasjonsteknologien og den enorme påvirkningen av dagens massemedia. Land og kulturer knyttes stadig sterkere sammen i en prosess som hittil har vært preget av en kulturell homogenisering på grunn av eurosentriske holdninger, og en politisk-økonomisk ensretting styrt av vestlige verdier. Men ikke alle blir entusiastisk revet med i denne prosessen.

Dersom Norge oppfattes som 'annerledeslandet' i europeisk sammenheng, betraktes Cuba som 'annerledeslandet' *par excellence* i en latinamerikansk kontekst. Det finnes knapt noe annet land i Latin-Amerika som vekker så sterke følelser og debatter blant latinamerikanere som Castro-Cuba på grunn av landets 'annerledeshet' sammenliknet med det øvrige Latin-Amerika.

I denne artikkelen ønsker jeg å analysere enkelte særtrekk eller sære trekk ved Cuba som har ført til at landet blir oppfattet som et 'annerledesland' i en latinamerikansk kontekst. Jeg vil også påvise at flere vestlige observatører har tatt feil i sine analyser av Castro-Cuba fordi de har vært ledet av eurosentriske holdninger. En gal kontekstualisering har ført til feiltolkninger og feilslåtte prognoser for diverse fremtidsscenarioer. Nyliberalismens og globaliseringens forkjempere – og USAs politikk overfor Cuba – har hatt et forenklet og delvis fordreidd syn på Cuba av flere årsaker. Til slutt vil jeg forsøke å besvare spørsmålet om Cuba er fullstendig uberørt av den internasjonale globaliseringsprosessen. Er 'annerledeslandet' fortsatt like 'annerledes' som det er blitt holdt for å være? Og hva skjer her på berget? Er vi fortsatt like 'annerledes i vår anededam' som det mange mener at vi en gang var...?

3 Cuba: Annerledeslandet i Latin-Amerika

Den indiske journalisten Saeed Naqvi presenterte i 1990 et eksklusivt intervju med Fidel Castro i svensk fjernsyn. Mot slutten av intervjuet kommenterte han at Castro ga inntrykk av å være svært dogmatisk og lite fleksibel. Castro på sin side repliserte: "Jeg er en fleksibel dogmatiker: dogmatiker når det gjelder prinsipper, men fleksibel i strategi og taktikk." På bakgrunn av de forandringene som nylig hadde funnet sted i Øst-Europa, bemerket Naqvi sarkastisk: "Mens verden er i ferd med å forandre seg, står vi her overfor et menneske som er urokkelig og ubøyelig", hvorpå Castro utbrøt: "Men i hvilken retning er verden i ferd med å forandre seg? Hvis verden forandrer seg og går

mot høyre, fortsetter jeg mot venstre. Og desto mer den går mot høyre, desto mer går jeg mot venstre..."

Etter de sosialistiske regimenes sammenbrudd i Øst-Europa (1989-90) og etter oppløsningen av Sovjetunionen (1991) ble Cuba forlatt av sine tidligere allierte, overlatt til seg selv og til en isolert tilværelse. Landet havnet i den dypeste krise noensinne siden revolusjonen hadde seiret i 1959. Det som har kjennetegnet Cuba etter "sosialismens fall", har vært landets kamp for å overleve økonomisk. Den perioden eller etappen som nå innledes og som vil prege hele 1990-tallet, går under benevnelsen 'den spesielle periode i fredstid'.

Cuba har i denne perioden vært og er fortsatt under et enormt og stadig økende økonomisk og politisk press utenfra, først og fremst fra USA, som i over 40 år har straffet Castro-regimet gjennom en økonomisk blokad eller embargo av øya. Det politiske presset mot Cuba har tiltatt i disse åra også fra EU og fra latinamerikanske land. Kravene utenfra har vært en innføring av demokratiske reformer og markedsliberalisme, men Cuba står urokkelig fast på sitt - og sier nei. Mens nyliberalerne setter likhetstegn mellom markedsliberalisme og demokrati, setter Castro likhetstegn mellom revolusjon og sosialisme - og går sin egen vei. På denne måten blir Castro-Cuba ofte oppfattet som et land som går i motsatt retning av dagens *mainstream*, globaliseringsprosessen. Castro blir av mange oppfattet som 'kjerringa mot strømmen', og dagens Cuba blir betegnet som 'annerledeslandet' i Latin-Amerika på grunn av landets eller regimets særtrekk eller sære trekk og holdninger.

Dersom man ønsker å forklare Castro-Cubas særegenheter, bør dette gjøres ikke gjennom eurosentrisk betraktninger, men ut fra en latinamerikansk synsvinkel, i et tredjeverdensperspektiv og i et forsøk på å se det hele gjennom kubanernes kikkert.

3.1 Karakteristiske trekk ved latinamerikansk historie

Latin-Amerikas historiske utvikling viser et kontinent som har vært preget av utenlandsk dominans og avhengighet. Under kolonitida var området dominert av iberisk kolonialisme i nærmest føydale samfunn gjennomsyret av religiøs middelalderideologi. Mesteparten av det 19. århundre var preget av europeisk (hovedsaklig britisk) økonomisk dominans og en spirende amerikansk innflytelse mot slutten av århundret. Kapitalismen og nykolonialismen blir dermed innført. Det 20. århundre betyr stort sett en økende amerikansk økonomisk-

politisk-kulturell dominans og de flernasjonale selskapenes inntreden på den økonomiske arena. Nå blir imperialismen og nykolonialisme kjennetegn for utenlandsk dominans av de latinamerikanske samfunn. Etter den 2. verdenskrig ble Latin-Amerika mye mer heterogent. Mangfold og uensartethet ble karakteristiske trekk for kontinentet, og de økonomiske og politiske strukturer varierte alt etter hvilken utviklingsmodell de forskjellige landene fulgte.

Latin-Amerika er et kontinent som tilhører den såkalte tredje verden, med følgende karakteristiske trekk:

- økonomisk (og politisk) dominans av de industrialiserte landene
- industriell utvikling og stor befolkningstilvekst i byene
- stagnasjon og tilbakegang for jordbruket
- de herskende klasser identifiserer seg vanligvis med de utenlandske interessene og kolliderer med folkelige krav om bedre levekår, noe som fører til undertrykkelse og vold for å beholde makten
- økonomiske kriser som forarmer levekårene enda mer, spesielt fordi de fleste landene er altfor avhengige av en ensrettet økonomi.

Til forskjell fra andre områder og land i den tredje verden (i Asia og Afrika) er Latin-Amerika mye nærmere knyttet til de tidligere moderlandene kulturelt og ideologisk sett (*den iberiske arv*), blant annet på grunn av den iberiske form for kolonisering, raseblandingen. Dessuten har kontinentet vært fritt fra formelt kolonistyre siden 1810-1825, mens de fleste tidligere britiske og franske koloniene i Afrika og Asia først fikk sin uavhengighet i 1960-åra.

3.2 Karakteristiske trekk ved Cubas historiske utvikling

I latinamerikansk sammenheng og opp gjennom tidene har Cuba skilt seg ut i mange henseender, både politisk, økonomisk og til og med religiøst:

- Mens de spanske koloniene på det amerikanske fastlandet ble selvstendige mellom 1810 og 1825, befant Cuba seg - sammen med Puerto Rico - under det spanske koloniåket fram til 1898. Fastlandskoloniene hadde vært under spansk styre i ca. 300 - 320 år, mens Cuba hadde blitt styrt fra Madrid i over 400 år.
- De nye republikkene som oppstod i Latin-Amerika, oppnådde politisk uavhengighet, men Cuba gikk direkte fra spansk kolonialisme til amerikansk nykolonialisme. Politisk sett ble øya et amerikansk protektorat, samtidig som den ble en amerikansk koloni økonomisk sett. Knappt noe annet land i Latin-Amerika, unntatt Puerto Rico, er blitt

sterkere dominert av nordamerikansk nykolonialisme. Denne varte i nærmere 60 år.

- Cuba ble det første sosialistiske samfunn i Amerika på begynnelsen av 1960-tallet, etter den kubanske revolusjonens seier i 1959, og landet ble på mange måter dominert av Sovjetunionen fram til 1991. Det er ubestridelig at Cuba i høyeste grad ble økonomisk avhengig av Sovjet og COMECON i om lag 20 år.
- Cuba skiller seg også ut fra de øvrige latinamerikanske land med hensyn til det religiøse liv. Da pave Johannes Paul II besøkte Cuba i slutten av januar 1998, var det et 'annerledesland' han møtte, et latinamerikansk land hvor den katolske kirke ikke har spilt en tradisjonelt overordnet rolle i det religiøse liv. De afro-kubanske trosretningene har vært langt sterkere rotfestet enn katolisismen.

Det bør dog understrekes at det er den kubanske revolusjonære prosess som i høyest grad har ført til at Cuba skiller seg ut fra det øvrige Latin-Amerika og blir sett på som et 'annerledesland' både av utenforstående og av øyas egne innbyggere, de være seg tilhengere eller motstandere av regimet.

3.3 Karakteristiske trekk (konstante faktorer) kontra variabler i den revolusjonære prosess

Allerede i de første åra etter at revolusjonen hadde seiret, ble det staket opp enkelte klare **målsettinger for revolusjonen**.

- Politiske mål: å frigjøre landet fra utenlandsk dominans og å inkludere folket i politisk deltakelse.
- Økonomiske mål: å frigjøre landet fra utenlandsk avhengighet, å få landet ut av underutviklingen og å løsrive økonomien fra avhengigheten av monokultur, dvs. sukkerproduksjonens dominerende rolle.
- Sosiale mål: å skape et egalitært samfunn som skulle danne en sosial og økonomisk likevekt mellom de forskjellige sektorer og sosiale lag i samfunnet.

Disse målsettingene har stort sett vært konstante opp gjennom den revolusjonære prosess fram til begynnelsen av 1990-tallet, da 'den spesielle periode' ble innført.

Visse **karakteristiske egenskaper ved Castro-regimet** har vært:

- **den unipersonalistiske dimensjon** eller et utstrakt enmannsvelde: Fidel Castro er 'el máximo líder' og 'Comandante en Jefe', dvs. han er landets øverste politiske og militære leder.

- **makteliten**: Regimets ubestridte nummer to er Fidel Castros bror, Raúl, som er forsvarsminister og første visepresident. Vilma Espín, Raúl Castros kone, er Cubas desidert mektigste kvinne, som i over 40 år har vært leder for Den kubanske kvinneføderasjonen, og hun var i årevis den eneste kvinne i Politbyrået.
- **den militære dominans**: De viktigste politiske stillingene innehas av høyere offiserer, som i de seinere år også har fått større makt innen landets økonomi.

Disse karakteristiske egenskapene ved regimet har ikke bare vært de mest konstante faktorene opp gjennom den revolusjonære prosess, men de ble endog forsterket på 1990-tallet under 'den spesielle periode'.

Mens revolusjonens målsettinger og visse trekk ved Castro-regimet utgjør konstante faktorer i den revolusjonære prosess, er **de økonomiske strategier** og **den politiske taktikk** variable størrelser i denne prosessen. Regimet har opp gjennom tidene benyttet forskjellige økonomiske strategier for å oppnå sine mål. Her har Fidel Castro vist stor fleksibilitet og oppfinnsomhet ved å tilpasse strategier og taktikk de skiftende omstendigheter landet har befunnet seg i.

Hvorvidt **revolusjonens ideologi** bør betraktes som en konstant eller variabel størrelse, er et svært komplisert spørsmål. I utgangspunktet ble den kubanske revolusjon erklært som en humanistisk-positivistisk og demokratisk revolusjon med en diffus ideologi, uttrykt i den nasjonalistiske og populistiske 26. juli-bevegelsen. Etter amerikanernes mislykte invasjonforsøk i april 1961 proklamerte Castro revolusjonens sosialistiske karakter og et halvt år deretter erklærte han seg selv som marxist-leninist. Selv om Cuba kom til å få et stadig nærmere forhold til Sovjetunionen, var Fidel Castro i utgangspunktet ingen Moskva-tro kommunist. Det ekteskapet som kom til å bli inngått mellom Fidel Castro og Khrusjtsjov, var ganske enkelt et fornufts ekteskap. Både under Khrusjtsjovs, Bresjnevs og Tsjernenkos perioder var det stadig ideologiske gnisninger mellom Havana og Moskva. Fidel Castro var støtt og stadig en brysom ideologisk partner for Moskva. Han var ofte 'kjerringa mot strømmen' i forholdet til Kremles politikk og ideologi.

Da Gorbatsjov kom til makten i Kreml i 1985, begynte ekteskapet å skranke på grunn av ideologiske uoverensstemmelser, og det hele endte i skilsmisse. Enkelte analytikere forutså dette bruddet på grunn av at de to personene og deres respektive ideologi var inkompatible. Pragmatikeren Mikhaïl Gorbatsjov med sin perestrojka-politikk og dogmatikeren Fidel Castro med sin 'korrigeringspolitikk' måtte nødvendigvis komme på kollisjonskurs.

Foreløpig kan vi trekke følgende konklusjon: Den kubanske revolusjonære prosess utviklet seg fra en humanistisk-nasjonalistisk ideologi til en sosialistisk marxistisk-leninistisk ideologi med visse trekk som til tider skilte seg ut fra Kremles ideologi. Sosialismens sammenbrudd i Øst-Europa og Sovjetunionens oppløsning førte til at nye og overordnede revolusjonære målsettinger ble innført: "å forsvare inntil døden Revolusjonen, Sosialismen og Fedrelandet" og "å perfeksjonere sosialismen".

3.4 Etapper i den kubanske revolusjonære prosess

Vi kan inndele denne prosessen i tre hovedperioder eller etapper, når man tar i betraktning den politikk som ble utført, den underliggende ideologi og de økonomiske strategier som ble fulgt:

- 1) 1960-åra (fra 1959 til slutten av 60-åra): *den idealistiske vei*
- 2) 1970 - og 1980-åra: *den institusjonaliserte revolusjon*
- 3) 1990-åra: *'den spesielle periode i fredstid'*

I mitt innlegg vil jeg kun skissere visse aspekter ved de to første etappene, mens hovedvekten vil bli lagt på tidsrommet fra 1990 og fram til i dag.

Første etappe (1960-åra): *den idealistiske vei*

Det første tiåret kan karakteriseres som en periode hvor entusiasme, idealisme og improviseringer preget de radikale og dyptgående reformene som ble satt ut i livet. Det eksisterte en bred konsensus i utlandet om revolusjonens positive karakter, og slik ble Cuba ansett som 'annerledeslandet' i Latin-Amerika, med positive konnotasjoner.

På den internasjonale politiske arena betyr 1960-åra stadig sterkere konfrontasjoner med USA på grunn av Castro-Cubas antiimperialistiske og nasjonalistiske politikk. USA svarte med økonomisk blokade av Cuba i 1960, brudd av den diplomatiske forbindelse i begynnelsen av 1961, og et mislykket invasjonforsøk i Playa Girón eller Grisebukta i april 1961. På grunn av amerikansk press ble Cuba utvist av Organisasjonen av Amerikanske Stater (OAS), i januar 1962. Cuba var nå blitt 'utenforlandet'.

1960-åra betydde også en gradvis tilnærming til Sovjetunionen og dens allierte, samtidig som det til tider eksisterte sterke ideologiske gnisinger mellom de gamle dogmatikerne i Kreml og de unge, idealistiske 'barbudos' i Havana.

Mot slutten av 1960-åra oppstod imidlertid en ny situasjon som førte til en kursendring fra den idealistiske vei til en kopi av den sovjetiske modell. Her vil jeg kun nevne Che Guevaras død i Bolivia i oktober 1967, som betydde et dødsstøt for 'den idealistiske vei', og Castros nølende støtte til Sovjets invasjon av Tsjekkoslovakia i 1968, som betydde en definitiv stillingtagen til sovjetisk politikk. Castro innså nødvendigheten av en kursendring. Denne kursendringen kom til å endre kvalitativt den kubanske revolusjonære prosess for hele ettertida helt til '*den spesielle periode i fredstid*'.

Andre etappe (1970- og 1980-åra): *den institusjonaliserte revolusjon*

På det politiske plan betyr 1970-åra en institusjonalisering av revolusjonen. Det kubanske samfunn blir omformet etter sovjetisk mønster, nedfelt i Grunnloven av 1976, som bl.a. fastslår at marxist-leninismen skal være statens ideologi, Det kubanske kommunistparti skal være landets eneste parti, og det skal være én eneste statssjef.

På det ideologiske plan betyr 70-åra en full tilslutning til Bresjnev-doktrinen, (sosialistiske lands, i første rekke Sovjetunionens, krav på rett til å gripe inn i andre sosialistiske staters indre anliggender når de mener at det foreligger en trussel mot landets sosialistiske samfunnssystem).

På det økonomiske plan betyr 70-åra en innføring og styrking av den sovjetiske modell innen nasjonaløkonomisk planlegging (femårsplaner, sentraldirigert økonomi og materielle incentiver i produksjonen) og en sterkere tilknytning til Sovjet og Øst-Europa. Cuba blir medlem av COMECON i 1972, og kubansk økonomi blir i høyeste grad avhengig av COMECON-landene i nærmere to tiår.

1980-åra: fra det frie bondemarkedet til korrigeringsprosessen

I 1980 forsøkte man å gi den stagnerte økonomien nye impulser ved å åpne opp for det såkalte "frie bondemarked". Dette førte til en oppblomstring av jordbruksproduksjonen, men medførte også svartebørshandel og korrupsjon. Det private initiativ og individuelle interesser kom til å overskygge fellesskapets interesser. Dette bondemarkedet ble stengt i mai 1986, og Castro innfører den såkalte 'korrigeringspolitikken', en slags moralsk opprustningskampanje med en del selvkritikk av tidligere begåtte feil innen økonomisk planlegging og strategi. Denne politikken vedvarte helt fram til nye strategier ble innført i '*den spesielle periode i fredstid*'.

4 'Den spesielle periode i fredstid' (1990-åra)

4.1 *Perestrojka og glasnost*

Under feiringen av 30-årsjubiléet for revolusjonens seier 1. januar 1989 holdt Fidel Castro en tale der han innførte det nye slagordet "Sosialisme eller døden", som i ettertid har vært det obligatoriske refrenget i alle politiske taler. Bakgrunnen for dette slagordet må sees i den aktuelle historiske kontekst. Etter at Gorbatsjov hadde begynt å sette ut i livet sin perestrojka- og glasnostpolitikk i Sovjetunionen (fra 1986) og etter at sosialismen hadde begynt å vakle i Øst-Europa (Ungarn og Polen 1988), skjønte Fidel Castro at det var fare på ferde og at en ideologisk smitteeffekt kunne nå Cuba.

Da Mikhail Gorbatsjov besøkte Cuba i dagene 2. – 5. april 1989, forventet mange politiske observatører en åpen kollisjon mellom Castros dogmatisme og Gorbatsjovs pragmatisme på grunn av Castros opposisjon til den sovjetiske perestrojka- og glasnostpolitikk. Til manges overraskelse og andres skuffelse, førte ikke toppmøtet i Havana til en åpen konfrontasjon mellom de to statsjefene, men de underliggende uoverensstemmelsene var tydelige.

Gorbatsjovs nye politikk bestod av tre hovedingredienser: perestrojka, glasnost og "nytenkning".

'Perestrojka' (= restrukturering) innebar en radikal økonomisk reform som skulle åpne for en mer markedsorientert økonomi, hvor de materielle stimuli i produksjonen spilte en stor rolle. Dette ville stimulere enkeltindividet til større innsats. De økonomiske reformene ville medføre nødvendigheten av å endre (les: demokratisere) de politiske institusjonene. Ifølge Gorbatsjov betydde denne restruktureringsprosessen at man går tilbake til Lenins grunnprinsipper, mens Castro mente det ville innebære en tilbakevending til kapitalismen og en klasseøkonomi. Her fikk Castro rett i sine vurderinger.

For å stimulere til politisk aktivitet og initiativ er 'glasnost' (= gjennomsiktighet, åpning) i nyhetsmedia, litteratur og kunst en nødvendig forutsetning for at en perestrojka skal kunne gjennomføres. Castro mente en glasnost ville føre til en tilbakevending til borgerlig frihet, noe som i ettertid viste seg å være en korrekt analyse.

'Nyttenkningen' innebar en revurdering av utenrikspolitiske standpunkter og strategi: Alle konflikter, både storpoltiske og regionale, burde løses gjennom fredsforhandlinger. Castro hilste denne politikken velkommen.

Castros primære og grunnleggende innvending til Gorbatsjovs perestrojka og glasnost var basert på ideologiske argumenter, samtidig som han var skeptisk til "imperialismens oppfatning av fred og sameksistens". Det var ingenting som tydet på at dogmatikeren Castro skulle la seg rokke ved i sine prinsipper og ville vike fra "den rette vei". Heller ikke forventet man at Gorbatsjov ville tvinge fram en perestrojka-politikk anført av Castro, for han visste at det var en umulighet.

USAs kompromissløse, steile og uforsonlige holdninger overfor Cuba fremmet heller ikke en utvikling mot en perestrojka-politikk hos Castro. Så lenge haukene i Pentagon dirigerte USAs politikk overfor Cuba, ville dette styrke den harde kjerne og dogmatikerne i Havana, nøre opp under antiamerikanske følelser på Cuba og bekrefte Castros syn på 'the ugly American'. USAs invasjon av Panama i desember 1989 og amerikanernes indirekte medvirkning til sandinismens valgnederlag i Nicaragua våren 1990 viste at Castros skepsis til "imperialismens oppfatning av fred og sameksistens" var fullt ut begrunnet.

Den kubanske revolusjon har vært ansett som en modell til etterfølgelse for politiske grupperinger i Latin-Amerika og i den tredje verden. Den kubanske internasjonalisme – først og fremst i Afrika – har bidratt til et svært positivt bilde av Cuba i disse landenes kamp mot utbytting og nykolonialisme. Cuba har også vært en pådriver og ledende nasjon innenfor de alliansefrie landenes politikk. Personen Fidel Castro har vært symbolet på den kubanske revolusjon, en fanebærer og en våpendrager i kampen mot imperialismen. Hans karismatiske natur og prinsippfasthet har også gjort ham til en dypt respektert politiker i den tredje verden. Dersom Fidel skulle begynne å lefle og flørte med kapitalismen gjennom innføringen av en perestrojka-politikk, ville dette bety et svik for mange i Latin-Amerika og den tredje verden, og dette visste Fidel Castro.

→ På grunn av Castros dogmatiske holdning, Gorbatsjovs fleksible oppfatning av en ikke-innblanding i andre lands indre affærer, USAs kompromissløse politikk overfor Cuba og på grunn av Castro-Cubas anseelse i den tredje verden ville en perestrojka-politikk være en umulighet under de rådende omstendigheter på Cuba i 1989 – 1990.

4.2 *Sosialismens sammenbrudd i Øst-Europa*

I kjølvannet av de politiske, økonomiske og sosiale endringer som sveipet over Øst-Europa, var det mange politiske observatører som mente at Fidel Castro

sto for et umiddelbart fall. Men den forventede smitteeffekten fra Øst-Europa uteble. "Domino-effekt-teorien" slo feil i dette tilfellet: Castros regime falt ikke sammen som en kortstokk. Cuba ble 'annerledeslandet' eller snarere 'kjerringa mot strømmen' i denne prosessen. Hvordan kan man forklare dette, som mange mente var et mirakel?

For det første ble det begått en fundamental feil når man uten videre satte likhetstegn mellom de eks-sosialistiske statene i Europa og det sosialistiske Cuba i Latin-Amerika, fordi man kun tok i betraktning ideologiske likheter mellom de to partene. Man bør være klar over at sosialismen i Øst-Europa og på Cuba hadde enkelte politiske og økonomiske fellestrekk, både eksterne og interne, men den kubanske sosialismen hadde også visse særtrekk som bør analyseres nærmere.³ Denne analysen bør has i mente når man betrakter dagens situasjon i 'annerledeslandet' Cuba.

De politiske regimene i Øst-Europa kan karakteriseres som styresett hvor kommunistpartiet hadde monopol og styring over alle statens funksjoner. På Cuba derimot har regimet vært preget av den absolutte makt hos en karismatisk leder som har styrt landet i over 43 år. Ingen politisk leder i Øst-Europa og Sovjetunionen hadde sittet så lenge ved makten. Castro har hatt større makt enn det kubanske kommunistpartiet og hans maktposisjon kan kun sammenlignes med Stalins, Maos og Kim Il-Sungs.

Den økonomiske struktur og politikk var stort sett lik i samtlige land: kollektiv eiendomsrett til produksjonsmidlene (Cuba hadde dog tre eiendomsformer i jordbrukssektoren: statseide bruk, kollektiver og privateide bruk), en svært begrenset og strengt dirigert markedsøkonomi (Cuba skiller seg ut i perioden 1980 – 86 med sitt "private bondemarked") og en prioritering av industriektoren på bekostning av jordbrukssektoren. Her skiller Cuba seg klart ut med sine vinglete utviklingsstrategier, en pendling mellom vektlegging av industrien og jordbrukssektoren, hovedsaklig med vekt på sistnevnte. Cuba var følgelig i 1989 mer økonomisk "underutviklet" enn de fleste østblokklandene.

De østeuropeiske statene og Cuba var integrert i den sovjetiske økonomi gjennom COMECON og gjennom bilaterale handelsavtaler og kredittordninger med Sovjet. Dette førte til at de sosialistiske landene hadde relativt liten handels-

³ Mesa-Lago, Carmelo (1994) *Breve historia económica de la Cuba socialista*. Madrid: Alianza Editorial. 175-178.

kontakt med de kapitalistiske, i særdeleshet hadde kubansk økonomi svært liten kontakt med de kapitalistiske land.

Mot slutten av 1980-åra var Cuba det landet innen "den sovjetiske leir" som var mest økonomisk avhengig av COMECON og Sovjetunionen, og som hadde svakest økonomiske bånd med den kapitalistiske verden. Cuba var også den mest politisk uavhengige "satelitt" av Sovjetunionen (med unntak av Romania).

I etterkrigstidens Øst-Europa mislyktes flere opprør mot kommunistregimene, som var genuine uttrykk for indre misnøye rettet mot kommunistregimene og sovjetisk dominans. Castro-regimet har også vært utsatt for kriser opp gjennom årene, men disse har hovedsaklig vært styrt av interesser utenfra, nemlig USAs forsøk på å styrte Castro eller ønske om å destabilisere regimet. De opposisjonelle på Cuba har enten flyktet fra landet eller forholder seg tause og passive, med unntak av enkelte menneskerettighetsforkjempere som kritiserer regimet i utenlandske media. Sist men ikke minst, i motsetning til østeuropeerne, har de kubanske opposisjonelle ingen enhetlig definert modell som alternativ til Castro-regimet.

→ Hovedfeilen som ble begått når man satte likhetstegn mellom Øst-Europa og Cuba, var at denne vurderingen ble tatt ut fra en europeisk eller vestlig synsvinkel, ut fra eurosentrisk betraktninger.

Cuba befinner seg i en særegen **geopolitisk situasjon** som er totalt forskjellig fra den som dets ideologiske eks-freder i Øst-Europa befant seg i: Cuba ligger isolert og alene, uendelig langt fra sin eks-hovedallierte, Sovjetunionen, samtidig som øya ligger i USAs interessesfære og så altfor nært sin mektige fiende. På grunn av sin geografiske beliggenhet er Cuba en naturlig del av Latin-Amerika og den tredje verden. Derfor er den kubanske idiosynkrasi sterkt preget av både den "iberiske arv" fra spansk kolonitid, av de spesifikt latinamerikanske kulturelle og politiske tradisjoner, og av det særegne med Cuba, "den afrikanske arv", som gjør seg spesielt gjeldende innenfor religion og deler av kulturlivet.

De østeuropeiske statene var, i motsetning til Cubas situasjon, et "fellesskap av broderfolk", nært storebror i Øst og innenfor Sovjetunionens interessesfære. Den store fienden, USA, lå langt unna, mens de nære fiender i Vest-Europa etter hvert ikke kom til å utgjøre en overhengende trussel, fordi delingen av Europa var et *fait accompli*. Den geopolitiske situasjonen skilte Øst- fra Vest-Europa, mens den geohistoriske og kulturelle situasjonen gjorde at østblokk-

landene var en del av Europa. Til tross for de politiske og økonomiske skillelinjene mellom Øst- og Vest-Europa var de historiske og kulturelle bånd faktorer som forente det delte Europa.

I tillegg til Cubas særegne geopolitiske situasjon er **regimets historiske bakgrunn** totalt forskjellig fra de østeuropeiske regimenenes opprinnelse. Da revolusjonen seiret på Cuba ved årsskiftet 1958/59, var det et resultat av en nasjonal, folkelig oppstand mot diktatoren Batista og mot amerikansk dominans. I utgangspunktet dreide det seg om en humanistisk-nasjonalistisk revolusjon, som etter hvert ble mer radikal og til slutt endte opp som sosialistisk.

I Øst-Europa var kommunistregimene et resultat av en internasjonal konflikt, den andre verdenskrig, og disse regimene hadde blitt pådyttet landene av Stalin og ved hjelp av Den røde armé.

Den kubanske revolusjon var i utgangspunktet en massiv, nasjonal bevegelse som kom innenfra og nedenfra og dermed hadde sin legitimitet. De sosialistiske regimene i Øst-Europa var derimot et resultat av en internasjonal konflikt og ble pålagt utenfra og ovenfra, og deres legitimitet kan følgelig bestrides.

Cubas særegne geopolitiske situasjon

- geografisk isolering fra den sosialistiske verden
- et uglesett fremmedelement innenfor USAs interessesfære (den stygge andungen i den karibiske dam)
- med kulturell og historisk tilhørighet til Latin-Amerika
- med økonomisk (og delvis politisk) tilhørighet til den tredje verden

og Castro-regimets spesielle bakgrunn

- en nasjonal, folkelig bevegelse som vant støtte på grunnplanet og som kom til å slå røtter i det kubanske folk, gjør at det er uakseptabelt uten videre å sammenlikne Cuba med Øst-Europa.

→ Cuba må vurderes ut fra en latinamerikansk sammenheng og ut fra et tredjeverdensperspektiv, istedenfor å bli gransket gjennom en eurosentrisk kikkert.

4.3 Sovjetunionens oppløsning

Den forverrede økonomiske situasjonen i Sovjetunionen førte til at handelen med Cuba gikk drastisk ned ved innledningen av 90-tallet. I juni 1991 ble

COMECON avvirket og nedlagt, noe som betydde et enormt økonomisk slag for Cuba. (Over 85% av all kubansk utenrikshandel hadde foregått med COMECON-landa.) Det førte til akutt mangel på mange matvareprodukter, reservedeler og olje. De politiske og ideologiske båndene mellom Sovjetunionen og Cuba skulle også komme til å lide. Først mistet det sovjetiske kommunistpartiet sin hegemoniske stilling i 1990 for deretter å bli fullstendig utradert etter det mislykte kuppforsøket mot Gorbatsjov i august 1991. Nå var selveste sentrum for Lenins ideologiske kart blitt visket ut. For Cuba var følgene katastrofale:

→ Nå hadde Cuba mistet både den økonomiske, politiske og ideologiske støtten fra sin hovedallierte.

I september 1991 uttalte Gorbatsjov at sovjeterne ville trekke tilbake sine 7.700 militære fra Cuba etter nærmere 30 års nærvær – uten at Castro var blitt konsultert. Med god grunn anså Castro dette for et enormt forræderi. Etter å ha sviktet sine økonomiske forpliktelser overfor Cuba og etter å ha overlatt landet i ideologisk isolasjon, ville nå landets hovedallierte trekke tilbake den militære støtten. Nå lå øya åpen - og var fritt vilt - for militær aggresjon fra den store nabo i nord. Innen utgangen av 1991 var Sovjetunionen smuldret hen. Det hadde oppstått nye uavhengige republikker og et forbund av stater som hadde kastet sosialismen på båten og hadde omfavnet kapitalismen og markedsliberalismen i håp om en bedre framtid i den nye unipolære verdensordning hvor én nasjon, USA, sto igjen på seierspallen under mottoet “markedsliberalisme = demokrati”.

For Cuba betydde dette at de siste “ubrytelige vennskapsbånd” mellom Lenins fedreland og Martís vugge, mellom den sovjetiske bjørn og den kubanske krokodille, var ugjenkallelig brutt, – mens den amerikanske ørn fritt kunne sveve omkring i de mørke skyene på den karibiske himmel.

4.4 Innføringen av 'den spesielle periode i fredstid'

I 1990 befant Cuba seg i en hengemyr og 'el Comandante' i en labyrint. Derfor var det livsviktig å stake ut nye strategier for å kunne overleve etter at sosialismen var blitt utradert i Øst-Europa og Sovjetunionen var i ferd med å slå sprekker. Det er med denne bakgrunn at begrepet 'den spesielle periode i fredstid' oppstår. Det hersker uenighet og forvirring om når denne perioden egentlig begynte, fordi det ble aldri forkynt på forhånd. I januar 1991 begynte imidlertid myndighetene å sette ut i livet enorme innstrammings- og sparetiltak (bl.a. vedrørende elektrisitetsforsyningen og den offentlige transport), som

oppfattes som en del av politikken i 'den spesielle perioden i fredstid'. Nå var det viktigste å utarbeide en strategi for en sjølbergingspolitikk, hvor økonomiske planer og tiltak måtte være overordnet alt annet i kampen om å overleve. Men samtidig manet Castro folket til å slå ring om den nye "hellige treenighet": Revolusjonen, Sosialismen og Fedrelandet.

Den politiske diskurs oppfordret til "utholdenhet, kamp og seier", mens folkets replikk var "finne løsninger, kjempe seg fram, trikse og mikse". I den reelle daglige kontekst betydde dette at folk måtte løse sine nære behov på alle mulige og tenkbare måter, fra å stjele på arbeidsplassen og å drive svartebørsvirksomhet til andre lysskye aktiviteter. Et resultat var det nye overlevelsesfenomenet, "deltidshoringen" i turistmiljøene, som er blitt et stadig mer utbredt fenomen fram til våre dager. - På 1960-tallet hadde Cuba blitt et 'annerledesland' i Latin-Amerika ved at all prostitusjon ble utradert. - Den økonomiske krise landet befant seg i, førte nå til moralske kriser og forfall som berørte den vanlige mann og kvinne og ungdom.

På den annen side forsøkte myndighetene å holde kubanerne unna de utenlandske turistene. For vanlige kubanere ble det forbudt å besøke hoteller og steder som var reservert for de utenlandske gjestene. Dette følte som en tilbakevending til tilstander under Batista-regimet, da mange kubanere, spesielt den fargete befolkningen, ikke hadde hatt adgang til turiststedene. De nye restriktive lovene som nå ble innført rundt 1990, kom derfor til å bety en gjeninnføring av en slags 'turist-apartheid'.

→ Dette var et svik mot en av de mest grunnleggende revolusjonære målsettingene, nemlig likhetsprinsippet. Dermed hadde dette viktige revolusjonære prinsippet fått sitt første skudd for baugen, og flere skulle komme.

Et annet viktig fenomen som kom fram i lyset i begynnelsen av 1990-åra, var oppblomstringen av de afrokubanske religionene, som har økt i intensitet fram til våre dager. Castro-regimet var i utgangspunktet bygd på ateistiske prinsipper og hadde forbudt den offentlige manifestasjonen av disse religionene, mens deres uoffisielle ritualer og seremonier ble tolerert, sannsynligvis på grunn av det sosiale potensiale de representerte. Nå ikke bare tolererte myndighetene den offisielle manifestasjonen av de afrokubanske religionene, men de begynte til og med å understreke deres kulturelle verdi i nasjonal sammenheng.

→ Etter min mening er en anerkjennelse og aksept av de afrokubanske elementene i kubansk kultur en absolutt betingelse for å forstå kubansk mentalitet og væremåte.

5 Økonomiske reformer, politiske justeringer og ideologisk stagnasjon

For spanjolene var året 1992 "500-årsjubiléet for Columbus' oppdagelse av Den nye verden" (merk eurosentrismen!), for det spansktalende Amerika var det "møtet mellom to kulturer" eller en markering av "ødeleggelsen av den innfødte kultur". For Cuba var det "år 1"⁴. For første gang i historien var Cuba nå i en uavhengig og selvstendig stilling etter nærmere 400 år som spansk koloni, etterfulgt av 60 år med amerikansk nykolonialisme og etter nærmere 30 års avhengighet av Sovjetunionen. Men landet var også totalt isolert, "foreldreløst" og med få søsken igjen i den ideologiske familie og på randen av økonomisk sammenbrudd. I de etterfølgende år ble det en livsnødvendighet å innføre visse økonomiske reformer for at landet skulle overleve. Enkelte politiske justeringer er blitt foretatt, mens ideologien ikke skal røres ved, ifølge den offisielle diskurs.

5.1 Mikroøkonomiske reformer

I 1993 nådde kubansk økonomi sitt bunnivå. Situasjonen var nå blitt så prekær at noe måtte gjøres. I sin tale den 26. juli slapp Castro bomben. Det skulle innføres fri flyt av hard valuta blant landets innbyggere. I den offisielle terminologi ble dette kalt "avkriminalisering av besittelse av utenlandsk valuta", noe som omsatt til folkelig sjargong betydde "dollarisering av øya". Inntil da hadde det vært strengt forbudt for kubanere å være i besittelse av dollar. Resultatet var at nå ble det skapt et økonomisk og sosialt skille mellom de som hadde adgang til dollar og de som sto utenfor dollarøkonomien.

→ Dermed hadde det hellige likhetsprinsippet i de revolusjonære målsettingene fått nok et enormt skudd for baugen. Mange kubanere så dette som et alvorlig svik overfor ett av revolusjonens viktigste idealer og prinsipper.

En alvorlig konsekvens av "dollariseringen" var at den medførte en ideologisk bumerangeffekt. De som hadde ofret seg for revolusjonens idealer ved blant annet ikke å ta imot pengegaver fra slektninger i USA, så seg med ett som tapere, mens de som inntil nå hadde drevet med diverse illegale og lysskye aktiviteter som var inkompatible med revolusjonens idealer, kom ut som de store seierherrene. Dette fikk alvorlige konsekvenser for regimets troverdighet. → Mange inntil da regimetro kubanere ble desillusjonert og følte at revolusjonen var blitt forrådt. "De grønne sedlene er nå blitt revolusjonens grønne øyne", hevdet de.

⁴ Fogel, Jean François & Rosenthal, Bertrand (1993) *Fin de siècle à La Havane*. Paris: Ed. Seuil. 549.

Høsten 1993 kom flere viktige reformer, så som opprettelsen av en ny form for kooperativer i landbruket og den etterlengtede gjenåpningen av det frie bondemarked. Legaliseringen av bondemarkedene skulle fylle tre hensikter: Bedre matvaresituasjonen, hindre utbredelsen av svartebørshandelen og fange opp kapital i sirkulasjon blant folk. Vareutvalget er stort på bondemarkedene, men prisene er så høye at bare et fåtall kubanere har hatt råd til å handle der.

→ Slik er revolusjonens likhetsprinsipp blitt ytterligere uthulet.

Legaliseringen av visse yrker innen selvstendig næringsvirksomhet førte til at mange forlot sine yrker og begynte å sysle med en eller annen privat praksis. Disse virksomhetene har imidlertid hatt sine strenge begrensninger. Ingen har lov å sysselsette andre ansatte og ingen akademikere kan operere på egen hånd utenfor statens kontroll. En konsekvens av denne situasjonen var at man begynte å snakke om "den omvendte pyramide", der de best utdannede har de laveste lønnene, mens de som arbeider i det private næringsliv eller selger sine produkter på bondemarkedet, er blitt de nyrike.

→ Dermed hadde det oppstått et enormt gap mellom de rikeste og de fattigste i det kubanske samfunn.

Myndighetene er blitt stadig mer bekymret over utviklingen og har forsøkt å sette en bremse for "den kapitalistiske ånd" og "forbrukermentaliteten" som er i ferd med å spre seg til alle lag av folket. Flere ganger er det iverksatt motoffensiver for å hindre utbredelsen av disse "negative tendensene", blant annet gjennom razziaer mot svartebørshaiene, de nyrike og de prostituerte.

5.2 Makroøkonomiske reformer

På det makroøkonomiske plan er det også blitt innført betydningsfulle reformer, bl.a. en viss autonomi for statlige bedrifter og "joint ventures". Ifølge investeringsloven av 1995 ble det åpnet opp for 100% aksjemajoritet for utenlandske investorer. Naturligvis er mange kubanere forbitret over dette, for de føler at

→ nok et hellig prinsipp i de revolusjonære målsettingene er forrådt, nemlig prinsippet om nasjonal suverenitet. Men "business er business", sukker de resignert.

I begynnelsen av 1990-åra ble turistsektoren utpekt som ett av de satsingsområdene som skulle prioriteres. Når vi ser bort fra pengeforsendelsene fra eksilkubanerne, som kom til å utgjøre den viktigste nettokilde for utenlandsk valuta,

kom turistsektoren til å bli den viktigste bruttoinntektskilden. Andre prioriterte satsingsområder skulle være bioteknologi, nikkel- og tobakksproduksjonen. Den tradisjonelt viktige sukkersektoren opplevde imidlertid store problemer utover 1990-tallet både på grunn av naturkatastrofer, defekt maskineri, ineffektiv styring og lav produktivitet.

For å oppsummere effekten av de viktigste økonomiske reformene som ble innført på Cuba i 'den spesielle periode' på 90-tallet, kommer vi fram til følgende:

→ Den nye økonomiske strategi, rettet mot en begrenset markedsøkonomi, dvs. visse strukturelle endringer kombinert med stabiliserende tiltak, hadde på kort sikt positive økonomiske effekter. Men den har medført en nedprioritering av viktige målsettinger for revolusjonen og har ført til et nytt klasseskille mellom kubanerne.

5.3 USAs handelssanksjoner

Siden 1990 har Cubas kritiske økonomiske situasjon vært i høy grad påvirket av de amerikanske handelssanksjonene. I over 40 år har Cuba lidd under en boikott (i kubansk terminologi) eller embargo (i amerikansk terminologi), og dens innvirkninger på Cubas økonomi har vært enorm. Ifølge analysene til CEPAL (Comisión Económica para América Latina y el Caribe) hadde den amerikanske blokaden/embargoen innvirkning på kun 15 % av Cubas økonomi fram til 1990. Men etter bruddet med COMECON og Sovjetunionen berørte den hele den kubanske økonomi.

Da USA innførte den såkalte Torricelli-loven (offisielt kalt Cuban Democracy Act) i 1992, fikk dette svært alvorlige konsekvenser for Cubas utenrikshandel. Denne loven innebærer et totalforbud for amerikanske datterselskap i tredje land å handle med Cuba. For det andre fikk utenlandske skip som anløp kubanske havner, forbud mot å anløpe amerikanske havner i de seks etterfølgende månedene. Denne loven har fått katastrofale følger for Cuba.

Da Clinton signerte Helms-Burton-loven i februar 1996, ble innvirkningen av blokaden enda sterkere. Denne loven innebærer bl.a. at de tidligere eierne av konfiskerte amerikanske eiendommer på Cuba kan innlede rettssaker i USA om kompensasjon mot utlendinger som har drevet forretninger med Cuba. Den forbyr også innreisevisum til USA for utlendinger som benytter seg av konfiskerte eiendommer på Cuba, og den har skapt enorme gnisninger i forholdet

mellom USA og dets europeiske og latinamerikanske handelspartnere. Denne loven har utvilsomt strammet ytterligere blokaden av Cuba, som amerikanerne mener vil svekke regimet og tvinge Castro i kne, mens virkningene er totalt annerledes: Den harde kjerne i Havana styrker sin stilling, mens det kubanske folk blir påført lidelser.

5.4 Politiske justeringer

På den 4. partikongress i 1991 hadde man slått fast enkelte politiske justeringer som måtte bli juridisk bindende før de kunne settes ut i livet. Dermed ble den nye og reviderte Grunnloven kunngjort i juli 1992. De viktigste strukturelle endringene var direkte og hemmelige valg til folkeforsamlingene på alle tre nivåer, Sentralkomiteens og Fidel Castros makt ble styrket gjennom de ekstraordinære fullmaktene disse ville få i en krisesituasjon, og troende og praktiserende religiøse fikk adgang til partiet. Cuba var ikke lenger en ateistisk stat, slik som det var nedfelt i Grunnloven av 1976. Dette førte til en religiøs renessanse og oppblomstring som kulminerer med pave Johannes Pauls besøk i Havana i januar 1998.

Da den 5. partikongress ble avholdt i slutten av 1997, ett år etter planen, ble det ikke annonsert drastiske reformer verken økonomiske eller politiske. Heller ingen ny ideologisk kurs ble lansert, selv om det før denne kongressen hadde pågått en drakamp mellom reformister og ortodokse. Hovedbudskapet i denne kongressen var oppfordringen til effektivitet og høy moral i arbeidslivet og en gjentakelse av den hellige forpliktelse å ikke rokke ved revolusjonens ideologiske innhold.

→ Summa summarum, har de politiske justeringene som ble foretatt i 'den spesielle periode', vært nærmest ubetydelige i sammenlikning med de økonomiske reformene som er satt ut i livet. Eitpartisystemet, Fidels ubestridte lederskap og uinnskrenkede makt, de militæres dominans og "Fedrelandet, Revolusjonen og Sosialismen" er pilarene i det kubanske politiske system.

5.5 Ideologisk stagnasjon

Under 'korrigeringsprosessen' fram til 1990 var mottoet "Aldri å begi seg ut på den kapitalistiske vei" en indirekte kritikk av Gorbatsjovs perestrojka-politikk. Under 'den spesielle periode' i fredstid har slagordet vært "Sosialisme eller døden". Dette innebærer Castro-Cubas usvikelige forpliktelse overfor den

"hellige treenighet Fedreland, Revolusjon og Sosialisme" og er en direkte kritikk av sviket som ble begått av de tidligere ideologiske frendene, først og fremst av Sovjetunionen. Men "Sosialisme eller døden" er også en advarsel både til kubanerne og utenverdenen om at Cuba er beredt til å gå i døden for å forsvare sosialismen og dens idealer. "Alt kan diskuteres på Cuba", har Fidel Castro uttalt, "unntatt sosialismen". Denne steile dogmatiske holdningen og ufravelige kompromissløshet hos 'el Comandante' møter liten forståelse i den kapitalistiske verden, respekt og sympati på grasrotplan i den tredje verden, spesielt i Latin-Amerika, og alt fra bitterhet, fortvilelse og resignasjon til forståelse, aksept og sympati blant kubanerne på øya.

Til tross for denne tilsynelatende ideologiske stagnasjon er det visse tegn på en mulig minimal kursendring som har funnet sted i 'den spesielle periode i fredstid', hvor den nye og overordnede målsettingen har vært "å perfektionere sosialismen". I mange av Fidels taler i denne perioden har nasjonalistiske særtrekk ved den kubanske revolusjonære prosess blitt understreket og kubanernes nasjonale identitet blitt fremhevet. I den nye reviderte Grunnloven av 1992 blir disse tankene uttrykt eksplisitt. Allerede i forordet finner vi en ideologisk nedtoning av Marx og Lenins prinsipper og en understrekelse av José Martí's idearium.

→ Det store spørsmål er om den marxist-leninistiske fortolkningen av sosialisme vil fortsette å være normgivende for den kubanske revolusjonære prosess, slik som det uttrykkes i den offisielle diskurs eller vil revolusjonens ideologiske prinsipper "kubaniseres" og justeres i tråd med dagens situasjon? Betyr dette at Castro ønsker å distansiere seg fra den 'eurosentrisk' fortolkningen av sosialisme? Vil marxist-leninismen bli erstattet av martí-sosialismen?

6 'Slaget om idéer'

Dersom det hersket uenighet om når 'den spesielle periode i fredstid' egentlig ble innledet, hersker det nå ikke mindre forvirring om hvorvidt den er over. I dagens offisielle diskurs er det et nytt begrep som dominerer, nemlig 'slaget om idéer'. Denne nye fasen som betegnes av en ideologisk revitalisering, innledet det nye årtusen. Bakgrunnen var striden som oppstod i forbindelse med Elián-saken, hvor den lille flåteflyktningen Elián González ble en kasteball mellom eksilkubanerne i Miami og regimet i Havana. Rundt om på Cuba ble det organisert daglige demonstrasjoner og såkalte åpne tribuner og rundebordskonferanser som krevde at Elián skulle bli sendt tilbake til Cuba. Selv etter at denne saken

fikk en løsning og gutten ble gjenforent med sin far, har masse møtene fortsatt rundt om på øya.

Det er nå to hovedkrav som diskuteres: frikjennelsen av fem kubanere som er fengslet i USA, beskyldt for spionasje, og avskaffelsen av USAs boikott av Cuba. I videre forstand oppfattes denne kampanjen som et 'slag om idéer', hvor José Martí's nasjonalistiske idéer blir brukt "mot USAs aggresjoner og den globaliserte verden".

I tillegg til den pågående nasjonalistiske revitaliseringen er det to andre fenomener som karakteriserer dagens situasjon: en ny svært alvorlig økonomisk krise og en ny politisk mobilisering.

Året 2002 ser ut til å bli nok et økonomisk kriseår i nyere kubansk historie. Det hevdes at etterdønningene av attentatene i USA 11. september 2001 og den generelle økonomiske nedgang på verdensbasis har ført Cuba ut i den verste økonomiske krise noensinne etter sosialismens sammenbrudd rundt 1990. I juni måned ble det påbudt å spare energi i alle landets bedrifter. Det ble innført to innstramningstiltak, nemlig økning av prisene (10 % – 30 %) på dollarprodukter (det antas at ca. 60 % av befolkningen har tilgang til dollar i en eller annen form) og stengning av halvparten av sukkerfabrikkene i landet, noe som vil berøre 2,5 % av den yrkesaktive befolkningen.

I forbindelse med eks-president Jimmy Carters besøk på Cuba i mai 2002 fremla en gruppe dissidenter det såkalte Varela-prosjektet, som krever ytrings- og organisasjonsfrihet, amnesti for politiske fanger, endring av valgloven osv. Over 11.000 personer hadde skrevet under dette oppropet, og denne lista ble innlevert til Nasjonalforsamlingen. Kubansk lovverk sier at forslag med minst 10.000 underskrifter skal behandles i Nasjonalforsamlingen og kan føre til folkeavstemning. Carter uttalte seg offentlig i en tale om dette prosjektet, slik at hele nasjonen fikk kjennskap til saken, samtidig som han gikk ut mot den amerikanske boikotten av Cuba. I ettertid holdt president George W. Bush en tordentale, der han krevde demokratiske valg på Cuba. Castros svar har vært en oppfordring om støtte for sosialismen. Millioner av mennesker deltok i historiens største demonstrasjoner i gatene til støtte for revolusjonen, sosialismen og Fidel. Deretter ble det arrangert et mottrekk til Varela-prosjektet, en underskriftskampanje til støtte for et krav om en grunnlovsfestet paragraf som skal befeste sosialismens plass: "Cuba er en sosialistisk arbeiderstat, uavhengig og suveren", heter det. Over 99 % av den stemmeberettigede befolkningen har støttet dette kravet, ifølge myndighetene...

De økonomiske utsiktene er i sannhet svært dystre for både land og folk i disse tider. Det eneste lyspunktet er at landet har erfart en lignende situasjon tidligere og kan muligens høste frukter av disse erfaringene for å finne løsninger på krisene.

7 Har 'annerledeslandet' Cuba blitt mindre 'annerledes'?

Som vi kan observere, finner vi et sammenfall i tid mellom den internasjonale globaliseringsprosess og Cubas 'spesielle periode' og 'slaget om idéer'. Det internasjonale pengefond og Den interamerikanske utviklingsbank, begge støttet av USA-interesser, i kor med den generelle markedsliberalistiske tendensen i Latin-Amerika og verden for øvrig, presser på for at Cuba skal akselerere de påbegynte økonomiske reformene for endelig å bli samstemt med den nyliberalistiske leir.

Det begås imidlertid en feil når man oppfatter "markedsliberalisme" og "demokrati" som synonyme begreper i Cubas tilfelle. De positive resultatene av revolusjonen (innen utdanning-, helse- og kultursektorene) vil mest sannsynlig bli utradert dersom markedskreftene skulle få fritt spillerom på øya. Dette vet Castro og dette påpeker han overfor folket når han henviser til de katastrofale følgene en ekstrem markedsliberalisme og globalisering har ført til i andre latin-amerikanske land. Derfor stritter Castro imot å la seg bli revet med av "strømmen". Han vet også av erfaring med Gorbatsjovs perestrojka-politikk at altfor hurtige eller ekstreme økonomiske reformer i markedsøkonomisk retning vil føre til regimets fall.

Likevel har Cuba vært nødt til å innføre dyptgripende og radikale økonomiske reformer for å overleve, selv om disse er innført mot Castros vilje og overbevisning, i valget mellom pest og kolera. Mange av disse reformene har ført til at flere av revolusjonens målsettinger er blitt nedprioritert eller overkjørt.

→ Disse målsettingene utgjorde særtrekk ved Cuba, som mange beundret og andre hatet, som førte til at landet ble sett på som 'annerledeslandet'. Disse reformene har klart ført til at Cuba er blitt 'mindre annerledes', at det har mistet noen av sine særpreg eller sære preg, at landet ganske enkelt er i ferd med å "latinamerikaniseres", å få flere trekk som er felles med det øvrige Latin-Amerika.

Den politiske retorikk hevder at "Aldri skal vi vende tilbake til kapitalismen" og at "Sosialismen skal ikke røres ved", men samtidig viser realitetene at kapi-

talismen er blitt gangbar mynt. Kubanernes hverdag er blitt så full av motsigelser at det er fullt ut forståelig at mange har problemer med å skille mellom idealisme og virkelighet.

Den internasjonale globaliseringsprosessen er så omfattende at den berører hele verden på en eller annen måte. Dette gjelder også for Cuba. Den kulturelle globaliseringen har berørt Cuba i en viss grad. Til tross for den enorme påvirkningen landet utsettes for av nordamerikansk kultur, spesielt innen ungdomsmiljøene, har kubanerne klart å integrere enkelte av disse elementene i egen kultur. Her kan nevnes rocke- og rap-musikken som er blitt kubanisert. Men de har også klart å "eksportere" egne kulturelle manifestasjoner, som f.eks. salsa-musikken, 'jazz latino' og fenomenet "Buena Vista Social Club". Kubansk film har også hatt en stor gjennomslagskraft i de seinere år med filmer som "Jordbær og sjokolade" og "Guantanamo", som har høstet internasjonal berømmelse.

På den annen side har kubanerne alltid hatt et spesielt og traumatisk forhold til sin store nabo i nord, som kan belyses gjennom uttrykket 'Jeg hater deg, min elskede'. Dette kjærlighets-hat-forholdet kommer til uttrykk gjennom den ambivalente holdningen svært mange kubanere har til USA. Det dreier seg ikke om et enten-eller-, men et både-og-forhold, noe som onkel Sam burde ta mer hensyn til i sine relasjoner til den 'uskikkelige nevø' som støtt og stadig trosser sin store onkel.

Som jeg nevnte innledningsvis, er dannelsen av handelsblokker en konsekvens av den økonomiske globaliseringen. Her er det interessant å merke seg at det finnes flere eksempler på en tendens til at Cuba er i ferd med å bli integrert i det regionale handelssamarbeidet. I året 2000 ble det inngått flere samarbeidsavtaler med det karibiske CARICOM med sikte på en full integrering av Cuba, og det ble innledet samtaler med de søramerikanske fellesmarkedene MERCOSUR og La Comunidad Andina. Men så lenge den amerikanske blokaden av Cuba eksisterer, er det ingen tegn på noe handelssamarbeid mellom de to landene.

På bakgrunn av den dype økonomiske krisen som igjen har oppstått på Cuba, er det ikke umulig at taktikeren Castro vil forsterke en strategi som ble innledet under 'den spesielle periode', nemlig "å ri to hester": å satse på den kapitalistiske modell og den kinesiske "markedssosialismen". Dette kan bety at Cuba kan bli enda mer 'annerledes' enn det noengang har vært.

8 Har 'annerledeslandet Norge' blitt mindre annerledes?

I de åra som er gått etter folkeavstemningen i 1994, hevdes det at 'annerledeslandet Norge' er blitt stadig mindre 'annerledes' i den forstand at det har foregått en gradvis tilnærming til EU (ifølge tilhengerne) eller tilpassing til EU (ifølge motstanderne) og en sterkere integrering i europeisk samarbeid gjennom bl.a. EØS- og Schengenavtalene. Samtidig har de fleste politiske partier omfavnet den nyliberale globaliseringsprosessen. Dette har ført til at enkelte av våre politikere blant EU-tilhengerne mener at Norge og nordmennene er i ferd med å ta farvel med 'annerledeslandet'.

Denne oppfatningen kan imidlertid bestrides når vi observerer at ofte blir andre lands kulturer fortsatt betraktet gjennom en etnosentrisk norsk kikkert for deretter å bli vurdert etter en norsk verdiorientering. Dette gjelder stundom i vår nasjonale flyktninge- og asylproblematikk og i visse eksempler fra norsk bistandspolitik. Når dette påstås å være en fremherskende holdning blant våre næringslivsledere i deres syn på andre kulturer, er dette en alvorlig tankevekker. I artikkelen "Norske ledere er selvgode" av Gregers Ottesen i *Dagens Næringsliv* av 13. juni 2002, gjengis forskningsresultater fremlagt av NHH-professor Tom Colbjørnsen. Etter å ha undersøkt holdningene til 3000 næringslivsledere, konkluderer han med bl.a. følgende: "Lederne mener selv de er blant de beste i Europa, mens de er skeptiske til utenlandske forretningsfolk", "Trenden går klart i retning av at norske ledere mener internasjonal erfaring ikke er så viktig..." og "Drøyt en av ti ledere mener de har behov for å skaffe seg mer innsikt i andre lands kulturer".

Dersom disse holdningene er karakteristiske for våre næringslivstopper, er det skremmende. De gjenspeiler en etnosentrisme, selvgodhet og navlebeskuelse som kun bidrar til å forsterke de negative konnotasjonene av metaforen 'annerledeslandet': Ola Nordmann, i kombinasjonen av Peer Gynt og Stutum, som mener at "det er typisk norsk å være best". Dersom disse holdningene viser seg å være representative for våre næringslivstopper, viser de også et betydelig sprik mellom politikernes retorikk og næringslivets holdninger "i disse internasjonalisering- og globaliseringstider".

9 Konklusjon

I fremmedspråkundervisningen, uansett nivå, bør kulturkunnskapskomponenten ha en sentral plass fordi språkbeherskelse og kulturforståelse inngår som essensielle ingredienser i en interkulturell kommunikasjon. Språkformidling

innebærer også kulturformidling, som i sin tur er holdningsskapende. Vårt kulturbegrep bygger på våre holdninger til omverdenen. Etnosentriske holdninger er ensbetydende med intoleranse og manglende respekt for 'de andre', og kan i sin ytterste konsekvens føre til fremmedfrykt og rasisme.

Begrepet 'annerledeshet' kan ha både positive og negative konnotasjoner, alt etter ens egen verdiorientering. 'Annerledeslandet' oppfattes av nordmenn flest som en spesiell politisk metafor for Norge og nordmenns væremåte på godt og vondt. I mitt innlegg ønsket jeg å bruke dette begrepet også utenfor den etnosentriske kikkerten, i en fremstilling av 'annerledeslandet Cuba'.

Fremstillinger av utenomeuropeiske land og kulturer har tradisjonelt vært preget av en dominerende eurosentrisme. Alt måles ut fra europeiske eller vestlige mål og verdier. Egosentrisme, etnosentrisme og eurosentrisme blir følgelig uttrykk for samme innsnevrede holdning til utenomverden. Den eurosentriske holdning gjenspeiler vestlig arroganse og har ofte ført til feiltolkninger av utenomeuropeiske forhold og gir ofte et fordreid bilde av virkeligheten.

Siden 1990-tallet har det pågått en verdensomspennende globaliseringsprosess, hvis ideologi er nyliberalismen. Denne prosessen gjenspeiler både myten om et kulturelt og økonomisk mangfold og en virkelighet som innebærer kulturell homogenisering og økonomisk ensretting.

I dette innlegget var hensikten å gi en fremstilling og analyse av forskjellige særtrekk eller sære trekk av 'annerledeslandet Cuba', ikke sett gjennom en eurosentrisk kikkert, men i et latinamerikansk og tredjeverdensperspektiv. Globaliseringsprosessen er et verdensomspennende fenomen som også berører Cuba. Har dette gjort landet mindre 'annerledes' enn det var? Ifølge den offisielle retorikk er landet fortsatt et revolusjonært sosialistisk samfunn (ergo annerledes enn resten av Latin-Amerika), mens virkeligheten viser en tendens til det motsatte, en utvikling mot kapitalistiske ideer (ergo en nedtoning av annerledesheten). Her finner vi en diskrepans mellom politisk retorikk og virkelighet som mange kubanere kaller "Cubas magiske realisme".

Vårt 'annerledesland' er også påvirket av globaliseringen. Selv om vi fortsatt står utenfor EU, pågår det en jevn EU-tilnærming/tilpassing (ergo er vi i ferd med å bli 'mindre annerledes', enten vi vil eller ikke). Men vi har også eksempler på det motsatte. Når det gjelder visse sære holdninger, finnes det tydeligvis fortsatt selvtilfredse nisser som i sin etnosentrisitet mener at "det er

Norge som er best" og at "vi nordmenn er verdensmestere i alt". Disse personene mener selvsagt at vi har det så bra at vi verken trenger å lære fremmedspråk eller sette oss inn i fremmede kulturer.

Det er flott å være 'annerledes' når dette betyr å inneha spennende og interessante særtrekk som fremmer et mangfold i en grå og homogen verden, men det blir farlig når det å være 'annerledes' understreker egoistiske og etnosentriske holdninger. Én ting er at Fidel Castro går til venstre (eller han mener han gjør det) når andre går til høyre. En annen ting er å gå inn i seg selv, uten å se verken til høyre eller venstre, og glemme at det finnes andre som man både bør og må kommunisere med. En god kommunikasjon kjennetegnes ved at du ser og respekterer den du møter.

Litteratur

- Eriksen, Thomas Hylland og Sørheim, Torunn Arntsen (2000) *Kulturforskjeller i praksis*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fogel, Jean François & Rosenthal, Bertrand (1993) *Fin de siècle à La Havane*. Paris: Ed. Seuil.
- Mesa-Lago, Carmelo (1994) *Breve historia económica de la Cuba socialista*. Madrid: Alianza Editorial.

Utfyllende litteratur

- CEPAL (Comisión Económica para América Latina y el Caribe) (1997) *La economía cubana. Reformas estructurales y desempeño en los noventa*. México D.F.: Fondo de Cultura Económica
- Klausen, Arne Martin (red.) (1993) *Den norske væremåten*. 5. opplag. Oslo: Cappelen
- Oppenheimer, Andrés (1992) *Castro's Final Hour*. New York: Simon & Schuster
- Quirk, Robert (1993) *Fidel Castro*. New York: W.W. Norton Company
- Rasmussen, Willy (1998a) Kjerringa mot strømmen – Cuba i 1990-åra. I: *Latin-Amerika i 1990-årene. Markedets pris* 139-152. Oslo: Solidaritet forlag
- (1998b) *Quo vadis, Fidel?* Bergen: NHH Kompendium 157/98.
- (2001) Cuba en la década de los ochenta: El desarrollo político y económico. Bergen: NHH Kompendium 161/01.
- (2002) *Kjerringa mot strømmen*. Bergen: NHH Kompendium 177/02.
- Stubbs, Jean (1989) *Cuba. The test of time*. London: Latin American Bureau.